

ŞEYHÜLİSLÂM FETVALARINDA HOROZ TEPME: HORON TEPME*

Tacetdin BIYIK**

Öz

Osmanlı şeyhülislâmlarının fetvalarında, fetvaların verildiği dönemin hemen hemen her alanına ışık tutacak önemli bilgiler mevcuttur. Bu çalışmada, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının dinî içerikli müzikli bir dans türü olan “horoz tepme”ye dair şeyhülislâm fetvalarının tespiti ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. XVI. yüzyıl ortalarından XVIII. yüzyıl ortalarına kadar olan bir dönemde verildiği görülen konu ile alakalı fetvaların belli bir sistem çerçevesinde sıralanması, transkribesi, sadeleştirilmesi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışma neticesinde, şeyhülislâm fetvalarında “horoz tepme” olarak ifade edilen hususun fetvaların verildiği dönemde dinî amaçlarla yapılan bir tür dans olduğu, günümüzde ise bu amacından saparak “horon tepme” adıyla tamamen folklorik bir vasıf kazandığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislâm, Fetva, Horoz Tepme, Horon, Dinî Müsiki.

COCK KICK: HORON DANCE IN THE FATWAS OF SHAIKH AL-ISLAM

Abstract

In the fatwas of Shaikh al-Islam of Ottoman Empire, there exists important information which shed light on almost all fields of their period of time. In this work, it is aimed to determine and assess the fatwas of Ottoman Shaikh al-Islams concerning “cock kick” which is a sort of musical dance with religious content belonging to non-Muslim Ottoman citizens. Arrangement according to a certain system, transcribing, simplification and assessment of the fatwas concerning this subject, which were understood to be given between mid-16th century and mid-18th century, were made. As a result, it was determined that the term “cock kick (horoz tepme in Turkish)”, as-mentioned in the fatwas of Shaikh al-Islam, was a sort of dance made with religious purposes in the period of time of the fatwas, and on the other hand at the present time, it has a folkloric character with a new name “to dance the horon (horon tepme)” after deviating from its original purpose.

Keywords: Shaikh al-Islam, Fatwa, Cock Kick, Horon, Religious Music.

* Bu çalışma, araştırmacının Prof. Dr. Murat Sarıcık danışmanlığında hazırlamakta olduğu “Osmanlı Fetvalarında Müsiki” adlı doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Doktora Öğrencisi

Giriş

İnsanın farklı duygu ve düşüncelerle gerçekleştirmiş olduğu eğlence, müzik ve dans insanlık tarihi kadar eski olup çeşitli amaçlarla (dinî ve din dışı), sazlı veya sazsız, ritimli veya ritimsiz, sözlü veya sözsüz olarak icra edilmiştir ve edilmektedir. Dinî veya din dışı amaçlarla yapılan ibadet veya eğlence türlerinden birisi de sözlükte, “nağme veya ritmin etkisiyle vücudu hareket ettirmek, bir yerden bir yere nakletmek”,¹ sufi ıstılahında ise, “Kur’ân, şiir, kaside veya mûsikî nağmelerinin sâikiyle meydana gelen vecd hâlinin insanın organlarına yayılması, hareketli semâ”² şeklinde tarif edilen raks/danstır. Osmanlı fetvalarından mûsikî ile alakalı olanlarını tespit etmeye yönelik olarak hazırlamaya çalıştığımız doktora tezimiz için yaptığımız araştırmalar çerçevesinde şeyhülislâmların fetvalarında dikkat çeken konulardan birisinin de Osmanlı tebaasından zimmîlerin (özellikle Hıristiyanların) dinî amaçlarla gerçekleştirdikleri müzikli bir dans türü olan “horoz tepme” olduğu müşahede edilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde vatandaş olarak Müslümanlarla beraber yaşayan gayrimüslim tebaa için, “kendisine güvence verilen, koruma altına alınan kişi”³ anlamında kullanılan *zimmî* kelimesi ile beraber *ehl-i zimme* (*ehlü’z-zimme*) tabiri de kullanılmıştır.⁴ İlk kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim vatandaşlara karşı temel politikası, İslam hukukunun zimmet ve eman kurumları çerçevesinde yönetmek olmuştur.⁵ Kamu yönetimi ve inançla ilgili istisnalar dışında genel kural, zimmîlerin Müslümanlarla aynı hak ve sorumluluklara sahip olmasıdır.⁶ Zimmet hukuku çerçevesinde din ve vicdan hürriyeti açısından Osmanlı uygulaması istikrarlı sayılan bir seyir izlemiştir. Osmanlı Devleti’nin dinî alana müdahale etmeme doğrultusundaki tavrı, din olarak benimsedikleri inançlarda gayrimüslimlerin serbest bırakılmasını öngören İslam hukuku prensibine dayanmaktadır.⁷

Osmanlı şeyhülislâmlarının fetvalarında zimmîlerle alakalı çok sayıda fetva bulunmaktadır. Bu fetvalardan bir kısmı zimmîlerin icra ettikleri, özellikle dinî mûsikîye dair formlarla alakalıdır. Fetvalar mûsikî açısından incelendiğinde; gayrimüslimlerin kutsal kitaplarını okuması, ibadethanelerinde veya evlerinde yaptıkları ayinler, bu ayinler esnasında yaptıkları dinî danslar ve toplu olarak yapılan ibadete çağrı veya ibadet vaktinin bildirilmesi için kullandıkları çan vb. aletlerle ilgili konuları muhtevi olduğu görülecektir.

Müslüman vatandaşlarda olduğu gibi gayrimüslim vatandaşların da hem dinî hem de din dışı faaliyetlerinde mûsikî ve dansı kullandıkları

¹ Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, “Rkş”, *Lisânu’l-Arab*, Kahire: Dâru’l-meârif, 1981, c. 3, s. 1704; İbrahim Üneys (Medkur) v.dğr., “Rkş”, *el-Mu’cemü’l-vasîf*, Mektebetü’ş-şurûku’d-düveliyye, Kahire 2004, s. 364; Mütercim Asım Efendi, “Rkş”, *el-Okyânûsu’l-basîf fi tercemeti’l-kâmûsi’l-muhîf*, nşr. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 1, İstanbul 2013, c. 3, s. 2913-2914.

² Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâü ulûmi’d-dîn*, Daru İbni Hazm, Beyrut 2005, s. 739; Semih Ceyhan, “Sema”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2009), c. 36, s. 456.

³ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1993, c. 3, s. 663.

⁴ Mustafa Fayda, “Zimmî”, *DİA*, Ankara 2013, c. 44, s. 428.

⁵ M. Macit Kenanoğlu, “Zimmî (Osmanlılar’da)”, *DİA*, Ankara 2013, c. 44, s. 438.

⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslamiyye ve Istılah-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1970, c. 3, s. 426-429; Ahmet Yaman, “Zimmî (Fıkıh)”, *DİA*, Ankara 2013, c. 44, s. 435.

⁷ Kenanoğlu, *agmd*, c. 44, s. 438.

aşikârdır. Şeyhülislâm fetvalarında gayrimüslimlerin, Müslümanların mûsikîleri ile aynı özellikleri gösteren formları olmakla beraber sadece kendilerine ait özellikle dinî mûsikî çerçevesinde icra ettikleri formları hakkında, çoğunlukla Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşamaları neticesinde bu mûsikînin/dansın icrası ile insanî, dinî veya örfî açıdan ortaya çıkan sorunlar dile getirilmiş, çözüm yolları aranmıştır.

İşte şeyhülislâm fetvalarında rastlanılan ‘horoz tepme’nin konu edildiği fetvalar bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

HOROZ TEPME

XVI. yüzyıl ortalarından XVIII. yüzyıl ortalarına kadar olan dönemde verilen şeyhülislâm fetvalarında yer alan “horoz tepme” tabiri hakkında kaynaklarda yeterli malumat bulunmamaktadır. Sadece bir lügatte tesadüf ettiğimiz bu tabir şu şekilde tanımlanmıştır: “*horus depmek: Hora tepmek, raks etmek.*”⁸ Bu tanımlamanın devamında XVI. yüzyılda telif edilen *Lûgat-i Ni’metullah*’dan,⁹ “*Dest-bend دست بند [Fa.]: Raksetmek ve horus depmek ki kâfirlerin oyunudur.*” ve yine aynı yüzyılda telif edilen *et-Tuhfetü’s-seniyye*’den,¹⁰ “*Dest-bend دست بند [Fa.]: Ol oyundur ki kâfir avratları birbirinin ellerin tutup oynarlar raks tarikiyle; Türkiide horus depmek خروس ديبك dirler.*”¹¹ tanıkları aktarılır. Bu ifadelerden; Türkçede “horoz tepme” şeklinde kullanılan tamlamanın “hora tepmek” ve “dans etmek” anlamına gelip aslında gayrimüslimlere ait bir oyun/dans olduğu anlaşılmaktadır.

Dinî amaçlarla yapılan bu dansın bu şekilde isimlendirilmesi hususunda, horozun Hristiyanlıktaki sembolik değeri ve “horoz” kelimesinin dans anlamını da ifade etmesinin (Latincesi; chorus) yanı sıra, yapılan dansın figürlerinin birçok açıdan (çeviklik, canlılık, çabukluk, sertlik, ayak hareketleri, oyun esnasında çıkarılan sesler vb.) horozun ses ve hareketlerine benzemesi de söylenebilir.

Farsça (خُرُوسُ horūs)¹² kelimesinden gelip gündelik dilde ve bilimsel eserlerde tavuğun erkeği için kullanılan¹³ ve “horos,¹⁴ horus ve hurus” şeklinde de ifade edilen¹⁵ horozun çeşitli dinlerde sembolik değerler taşıdığı

⁸ Türk Dil Kurumu, “Horus Depmek”, *Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/1, Ankara 1995, c. 3, s. 1923.

⁹ “*لغة نعمة الله LÛGAT-İ Nİ’METULLAH 1561 (969) de İstanbul’da ölen Nakşibendî şeyhlerinden Sofya’lı Ni’metullah Ef. nin 1540 (947) yılında düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Bu eserin Türk Dil Kurumu kitaplığında 6075 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmış, gerekikçe 451 numara ile kayıtlı başka bir nüshaya da bakılmıştır.*” Türk Dil Kurumu, *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. XLVIII-XLIX.

¹⁰ “*التحفة السنية ET-TUHFETÜ’S-SENİYYE Amasya’lı Deşişi Mehmet Ef. nin 1580 (988) yılında Mısır Beylerbeyi Hasan Paşa adına düzenlediği Farsçadan Türkçeye sözlüktür. Asıl adı “Et-Tuhfetü’s-Seniyye ilâ Hazreti’l-Haseniyye olan bu sözlüğün, Süleymaniye Damat İbrahim Paşa bölümünde 118 numara ile kayıtlı bulunan nüshası taranmıştır.*” Türk Dil Kurumu, *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. XXVI.

¹¹ Türk Dil Kurumu, *Tarama Sözlüğü*, “Horus Depmek”, c. 3, s. 1923.

¹² Arif Etik, *Farsça-Türkçe Lûgat*, “Horūs”, Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul ts., s. 161.

¹³ *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, Sabah Gazetesi Yayınları*, İstanbul 1992, c. 9, s. 200.

¹⁴ “Osmanlıda “Horos Gediği” tabiri; atla çevrilmek suretiyle buğday öğüten değirmen gedikleri hakkında kullanılmıştır. Alt ve üst taşların bulunduğu ve etrafında hayvanın döndüğü yere esnaf arasında “horos” dendiği için gediğin ihdası sırasında bu ad verilmiştir.” Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s. 846.

¹⁵ *Meydan Larousse*, c. 9, s. 200.

görülmektedir. Mesela; Mısır tanrıçası İzis'in oğlunun adı "Horus"tur.¹⁶ İlkçağlarda tanrıların sembolü olan horoz, eski anıtların üzerinde; Martius (Ares), Mercurius (Hermes), Apollon, Minevra (Athena) ve özellikle Aesculapius (Asklepios) gibi tanrıların yanı başında görülür. Bazı sanatçılar da eserlerine konu olarak sık sık horoz dövüşlerini almışlardır: Pompeii mozaikleri (Napoli müzesi), eski vazolar, Synders, Jean Fyt (Prado), Oudry (Louvre), Hogarth, Flauguière ve Gérôme gibi.¹⁷

Hıristiyanlık'ta horozun bir sembol olarak kiliselerin çan kulelerinin tepesindeki rüzgârın yönünü belirten ok ile beraber kullanılmasının temelinde ise İnciller'de anlatılan şu olayın olduğu söylenir.¹⁸ Hz. İsa (a.s.) çarmıha gerilmeden önceki akşam havarileriyle¹⁹ beraber bir yemek yemiş ve bu yemekte kendisinin ele verileceğini ve çarmıha gerileceğini ve havarilerinin kendinden kaçacaklarını söylemiştir. Havari Petrus'un, bütün diğerleri kaçsa bile kendinin kaçmayacağını ve kendisiyle ölüme dahi gideceğini söylemesi üzerine, Hz. İsa (a.s.) Petrus'a, "*Doğrusu sana derim: Bu gece horoz ötmeden önce, sen beni üç kere inkâr edeceksin.*" demiştir. Hz. İsa Yahûdiler tarafından yakalanmış ve sorgulanmak üzere götürülmüştür. Havari Petrus da onları uzaktan uzağa takip etmiş ve kendisinin de Hz. İsa ile beraber olduğunu söyleyen oradaki insanlara Hz. İsa'yı tanımadığını söylemiş ve bu olay üç defa vuku bulmuş ve o esnada horoz ötünce Hz. İsa'nın söylediklerini hatırlayarak ağlamıştır.²⁰

Bugün ülkemizde icra edilen Türk halk danslarının en önemlilerinden biri olan "horon tepme"nin, tarihçesi, "horon" kelimesinin kökeni, isimlendirilmesi ve çeşitlerine dair çeşitli tartışmalar cereyan etmiştir, etmektedir.²¹ Biz, burada bu tartışmalara girmeyeceğiz. Ancak, fetvalarda zikredilen "horoz tepme"nin bugünkü "horon"un menşei hakkında fikir verebileceğini düşünüyoruz. Şöyle ki, "horon tepme"nin "el ele tutuşup toplu olarak oynanan bir tür oyun" olup Yunanca "khoreia, khoros, xoçç"den geldiği söylenen²² "hora tepmek"le²³ mahiyeti itibarıyla aynı dans türü olması; ilk

¹⁶ "Yunan ve Roma inançları Hıristiyanlığın gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Zira bazı pagan/putperest Roma inançları da kurumsallaşma sürecinde Hıristiyanlığa taşınmıştır. Örneğin, Mısır tanrıçası İzis'in mucizevi şekilde oğlu Horus'u emzirmesini tasvir eden harfler, Bakire Meryem'in bebek İsa'yı emzirliğini betimleyen resimlere dönüştürülmüştür." Bk. Mahmut Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, DİB Yayınları, Ankara 2010, s. 90.

¹⁷ *Meydan Larousse*, c. 9, s. 200.

¹⁸ Galip Atasagun, "Hıristiyanlığın Tanıtımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, S. 10, s. 189.

¹⁹ Sözlükte "beyaz olmak; iyice beyazlatmak" anlamlarına gelen Arapça haver kökünden türetilen havârî "seçilmiş, kusursuz; taraftar, özverili arkadaş, dost, bir kimseye ileri derecede yardım eden, kendisini bir davaya adayan" demek olup, genellikle Allah'ın (c.c.) peygamberlerine inanıp onlara yardımcı olan herkes için kullanılan, özellikle Hz. isâ (s.a.) tarafından seçilmiş, tebliğ ve irşad görevinde ona yardımcı olan on iki kişilik grubu ifade eder. Bk İbn Manzûr, "Hvr", *Lisânu'l-Arab*, c. 1, s. 1044; Osman Cilacı, "Havârî", *DİA*, Ankara 1997, c. 16, s. 513.

²⁰ Atasagun, "Hıristiyanlıkta Sembollerin Yeri", s. 189; Matta 26/31-35, 69-75; Markos 14/27-31, 66-72; Luka 22/54-62; Yuhanna, 18/15-18, 25-27; Cilacı, *agmd.*, c. 16, s. 514-515.

²¹ Bu hususlarla ilgili olarak şu çalışmalarda zengin malumat bulunabilir. Yonca Saatçi, *Hemşin Horonlarında Atma Türküleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 24; Necati Demir, "Trabzon ve Yöresinde Horan", <http://www.necatidemir.net>, (Erişim Tarihi: 23 11 2018); *Meydan Larousse*, c. 9, s. 199.

²² *Meydan Larousse*, c. 9, s. 196.

²³ "Hora Tepmek/Oynamak" için Meydan Larousse'de şu ifadeler yer alır; Birçok kimsenin birbirini tutarak oynadığı halk dansı; Genellikle Trakya bölgesinde ekip hâlinde oynanan halk danslarından biri; Davul zurna eşliğinde ve en az beş kişi ile oynanan bir erkek

çağlarda dinî ayinler çerçevesinde oynanan oyunlara “horan” veya “horon” ifadelerinin kullanılmış olması;²⁴ Trakya ve Karadeniz Bölgesi ile bütünleşmiş olup daha çok geleneksel sazlar eşliğinde tepilen horonun “hora, horan/horon (foron), horom/horum” şeklindeki kullanımların da olup²⁵ “temelinde İslam’dan önceki inanışların olduğu, günümüze kadar gelen bir eğlence türü” şeklinde de tanımlanması²⁶ ve her ikisinin de (horon, horoz) “tepmek” kelimesiyle ifade edilmesi, “horoz tepmek” ile “horon tepme”nin aynı şey olduğunu göstermesi için yeterli veriler olacağı kanaatindeyiz.

İlk çağlardan günümüze kadar gelen, müzik ve ritim eşliğinde icra edilen bir dans türü olduğu anlaşılan “horoz tepme/horon tepme”, aslında dinî duygularla –endişe, ümit, korku, sevinç vb.– yapılan bir çeşit dans olup zamanla örfî anlamların da yüklendiği folklorik bir ürün olarak kendisini göstermektedir.

HOROZ TEPME İLE ALAKALI FETVALAR

Osmanlı şeyhülislâmlarının fetvalarında “horoz tepme” ifadesinin ilk defa Şeyhülislâm Kemalpaşazâde Efendi’nin (ö. 940/1534) fetvalarında yer aldığı görülmektedir. Kendilerine horoz tepme hakkında soru sorulan veya bu konunun fetvalarında dile getirildiği şeyhülislâmlar ise sırasıyla şunlardır: Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), Şeyhülislâm Sunullah Efendi (ö. 1021/1612), Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi (ö. 1053/1643), Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi (ö. 1088/1677–78), Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1103/1692), Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi (ö. 1115/1703), Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi (ö. 1128/1716) ve Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi’dır (ö. 1156/1743).

Fetvalarda, gayrimüslim tebaanın dinî ayinlerinin bir gereği olarak yaptıkları horoz tepmenin hükmünden bahsedilmeyip (zimmîlere tanınan din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde dinî vecibelerini rahatça yerine getirdikleri anlaşılıyor), Müslüman oldukları halde farklı vesilelerle bu tür dansları icra eden kişiler konu edilmiş, bunların dinî açıdan durumları hakkında şeyhülislâmlardan cevap istenmiştir. Fetvalar şu şekildedir:²⁷

oyunu. Bu oyunlarda halay ve barda olduğu gibi el ele veya kol kola tutuşulur. Dizi biçiminde ve disiplinli hareket edilen oyunlardandır. Düğün, nişan, asker uğurlaması, dinî ve resmî bayramlar ve toplu halde yapılan her türlü şenlikte oynanır. Eskiden Yunanistan’da ekine elverişli hava şartlarına kavuşmak için yapılan şenliklere de “horaia” denirdi.” Bk. *Meydan Larousse*, c. 9, s. 196.

²⁴ Pakalın, *age.*, c. 1, s. 846.

²⁵ Saatçi, *agt.*, s. 24; *Meydan Larousse*, c. 9, s. 199.

²⁶ Saatçi, *agt.*, s. 27.

²⁷ Fetvalar, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin (DİA) öngördüğü transkripsiyon yöntemi ile yazıldıktan sonra daha geniş kesimler tarafından rahatlıkla anlaşılabilmesi için bu fetvaların günümüz Türkçesi ile sadeleştirilmesi de yapıldı.

1. **“Mes’ele:** Zeyd-i müslim kefare ile âyin-i küfr²⁸ üzre horûs depse Zeyd’e ne lâzım olur? **el-Cevâb:** Tecdîd-i îmân ve nikâh²⁹ lâzım olur.”³⁰

“Soru: Müslüman olan Zeyd, kâfirler ile küfür ayinlerinde horoz tepse Zeyd’e ne lazim olur? **Cevap:** İmanı ve nikâhı tazelemek gerekir.”

2. **“Mes’ele:** Zeyd-i müslim-i müte’ehhil³¹ küffâr meclisine varub anlar ile şürb-i hamr idüb ve kalkub anlar ile horûs depüb âyin-i keferede tebe’iyyet ile Zeyd’e böyle itdigi için ne lâzım olur? **el-Cevâb:** Ta’zîr-i şedîd³² ve tecdîd-i îmân ve nikâh lâzım olur.”³³

“Soru: Evli bir Müslüman olan Zeyd kâfirlerin meclisine gidip onlarla beraber şarap içip ve ayağa kalkıp yine onlarla beraber horoz tepip kâfirlerin ayinine uysa Zeyd’e böyle yaptığı için ne lazim olur? **Cevap:** Ta’zîr-i şedîd uygulamak ile imanı ve nikâhı yenilemek gerekir.”

3. **“Mes’ele:** Zeyd-i müslim-i müte’ehhil, küffâr meclisine varub kalkub anlar ile horûs depüb âyin-i küfrde tebe’iyyet eylese Zeyd’e böyle itdigi için ne lâzım olur? **el-Cevâb:** Ta’zîr-i şedîd ve tecdîd-i îmân ve nikâh.”³⁴

“Soru: Evli ve Müslüman olan Zeyd kâfirlerin meclisine gidip, kalkıp onlar ile horoz tepip küfür âyinine tabi olsa Zeyd’e böyle yaptığı için ne lazim olur? **Cevap:** Ta’zîr-i şedîd uygulanır ve imanı ve nikâhı tazelemek gerekir.”

²⁸ Hristiyanların inançlarının tezahürleri olarak görülebilecek âyin ve ibadetlerini her hangi bir tasnife tabi tutmadan şu şekilde sıralayabiliriz; Vaftiz, güçlendirme, nikâh veya evlilik, ruhbanlık, barışma (tövbe, günah çıkarma), hastalara yağ sürme, efkaristiya, komünyon (missa), haç işareti, Rabb’in (İsa’nın) duası, günlük, haftalık ve yıllık diğer dualar, Noel, Paskalya ve Pazar günü. Bk. Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004, s. 334-339.

²⁹ Sözlükte “yenilemek, yeni bir yol açmak” anlamındaki tecdîd, bir işi ya da bir şeyi ciddiyetle ve bir yöntemle yeniden ve aslına uygun biçimde yenileme faaliyetini ifade eder. Tecdîd, İslam’da içine şüphe veya fesat karıştırdığından yenileme ihtiyacı duyulan abdest (tecdîd-i vudû’), nikâh (tecdîd-i nikâh) ve akîde (tecdîd-i iman) hakkında kullanılmıştır. Bk. Tahsin Görgün, “Tecdid”, *DİA*, Ankara 2011, c. 40, s. 234; Kâfirin ibadet maksadıyla yaptığı bu fiilin (horoz tepme) bir Müslüman tarafından işlenmesi, onu kâfire benzeterek küfre düşüreceğinden dolayı imanın ve nikâhın yok olmasına sebep olmakla kişinin imanını ve nikâhını tazelemesi/yenilemesi (tecdîd) gerekecektir.

³⁰ Seyyid Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı feyziyye mea’n-nukûl*, Mürettep: Mehmed Recâî Dâru’t-tibâati’l-âmiri, İstanbul 1266/1850, s. 161; Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi, *Mecmûatü’l-fetâvâ*, DİB Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 582, 27a.

³¹ “Evlenmiş, evli kişi” anlamındadır. Bk. Şemseddin Sami, “Müte’ehhil”, *Kamus-ı Türkî İkdâm Matbaası*, Dersaadet 1318/1901, s. 1272.

³² Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş cezaî müeyyideleri ifade eden hadlerin dışındaki cezalar için kullanılan “ta’zîr” tabiri, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları ifade eder. Ta’zîr cezalarını genel olarak dört sınıfa ayırmak mümkündür. 1) Bedenî cezalar. a) Ölüm cezası. b) Alt sınırı bulunmayan ancak üst sınırında farklı görüşler bulunan celde/sopa cezası. c) Suçlunun belli bir süre ayakta bekletilmesi, yalancı şahidin saç ve sakalının kazınması ve yüzünün siyaha boyanması vb. diğer cezalar. 2) Hürriyeti kısıtlayıcı cezalar. a) Hapis. b) Sürgün. 3) Malî Cezalar. 4) Kınama ve mahrumiyet cezaları. Bk. Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye ve’l-velâyâtü’d-diniyye*, Mektebetü Dâru İbni Kuteybe, Kuveyt 1989, s. 310; Tuncay Başoğlu, “Ta’zîr”, *DİA*, Ankara 2011, c. 40, s. 198, 200, 201.

³³ Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 2056, 92b.

³⁴ Menteşzâde Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*, Dâru’t-tibâati’l-ma’mûretî’s-sultâniyye, İstanbul 1243/1827, c. 1, s. 97; *Mecmûa-i Fetâvâ*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi, nr. 297.55FET, 41a.

4. **“Mes’ele:** *Ehl-i İslâmdan birkaç kimesneler Zeyd’in düğününe vardıklarında³⁵ düğüne varan kefere ile el tutuşub âyin-i kefere üzre horûs depşeler ol kimesnelere ne lâzım olur? el-Cevâb:* *Tecdîd-i îmân ve nikâh.*”³⁶

“Soru: Müslümanlardan birkaç kişi Zeyd’in düğününe gittiklerinde, düğüne katılan kâfirler ile el ele tutuşup, kâfirlerin âyini üzere horoz tepşeler bu kişilere ne lâzım olur? **Cevap:** İmanı ve nikâhı tazelemek gerekir.”

5. **“Mes’ele:** *Zeyd-i müslim kâfir düğününe varub kefere ile şürb-i hamr idüb ve anlar ile ayağ üzre kalkub horûs depşer Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb:* *Ta ‘zîr-i şedîd ve tecdîd-i îmân ve nikâh lâzım olur.*”³⁷

“Soru: Müslüman olan Zeyd kâfir düğününe gidip kâfirler ile şarap içip ve yine onlarla beraber ayağa kalkıp horoz tepşer Zeyd’e ne lâzım olur? **Cevap:** Ta’zîr-i şedîd ile imanı ve nikâhı yenilemek gerekir.”

6. **“Mes’ele:** *Zeyd-i müslim kefere ile muhtelî olub düğün ve bayramlarında kefere ile horûs depşub oturub anlar ile şürb-i hamr eylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb:* *Hadd-i şürb³⁸ ve ta ‘zîr-i şedîd ve tecdîd-i îmân ve nikâh.*”³⁹

“Soru: Müslüman olan Zeyd, kâfirler ile beraber olup onların düğün ve bayramlarında kâfirler ile horoz tepiş yine onlarla beraber şarap içse Zeyd’e ne lâzım olur? **Cevap:** İçki haddi ve ta’zîr-i şedîd ile imanı ve nikâhı tazelemek gerekir.”

7. **“Mes’ele:** *Zeyd-i müslim kefere ile ihtilâî idüb şürb-i hamr idüb yevm-i ‘îd-i neşârâda mezbûrlar kalkub horûs depşub oynasa Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevâb:* *Şürb-i için hadd-i şürb lâzımdır ol fi ‘li için tecdîd-i îmân ve nikâh itdirilir.*”⁴⁰

“Soru: Müslüman olan Zeyd kâfirlerle bir araya gelip şarap içip Hıristiyanların bayram gününde, söz konusu kişiler ayağa kalkıp horoz tepşeler Zeyd’e ne lâzım olur? **Cevap:** Şarap içtiğinden dolayı içki haddi lâzımdır. Diğer fiil için ise iman ve nikâh tazelettirilir.”

8. **“Mes’ele:** *Zeyd-i müslim keferenin kızıl yumurtalarında,⁴¹ mezbûreleriñ maħall-i ictimâ‘ına varub anlar ile izhâr-ı sürûr ve mezbûrlar*

³⁵ “Düğünlerde İslam ve Hıristiyanlar kendi ahbablarını ve komşularını gündüz işleri olur diye, akşam yemeğe davet ederlerdi. Hıristiyanlardan birisi kızını evlendirirse, İslamları da nikâha çağırır, nikâhtan bir-iki gün sonra damadı yanına alır, tanıdığı İslam ekâbirine el öptürmeye götürür, onlar da damada hediye verirlerdi.” Bk. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirat ve Muamelat-ı Kavmiyei Osmaniye*, Yayına Hazırlayanlar: Kazım Arısan, Duygu Ansan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, c. 1, s. 273.

³⁶ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi bâ tertîb-i Kefevî*, Mürettib: Salih b. Ahmed el-Kefevî, Tabhâne-i Âmire, 2. Baskı, İstanbul 1258/1850, c. 1, s. 135.

³⁷ Zekeriyâyâde, *Fetâvâ*, 92b.

³⁸ Hanefilere göre içki (şarap) haddi hürler için 80 sopa, köleler için ise 40 sopadır. Zira bu konuda sahabenin icması vardır. Bk. Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta’lîli’l-muhtâr*, el-Mektebetü’l-hanefiyye, Kahire 1953, c. 3, s. 138.

³⁹ Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ*, c. 1, s. 97; *Mecmûa-i fetâvâ*, 41b.

⁴⁰ Sun‘ullah Efendi, *Fetâvâ-yı Sun‘ullah Efendi*, Müstensih: Ali b. Zeynelâbidîn, İstinsah Tarihi: 1157/1744, DİB Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 549, 39b.

⁴¹ Paskalya olarak ifade edilen bu bayram (âyin), Hıristiyanlık’ta Hz. İsa’nın çarmıha gerilerek öldürüldükten sonra yeniden dirilişi inancıyla ilişkilidir. Bk. Mehmet Katar, “Paskalya”, *DİA*, Ankara 2007, c. 34, s. 181; Hıristiyanların her yıl, İsa’nın dirilişini kutladıkları bayram olup Yahûdiler tarafından dinî yıllarının birinci gök ayının on dördüncü gününde Mısır’dan çıkışlarının hatırasına kutlanan dinî bayramdır. Bu bayrama özel bazı yemekler pişirilmesi ve kabuğu boyanmış yumurta satılması âdet olmuştur. Bk. *Meydan Larousse*, c. 15, s. 509; “Hıristiyanlar Paskalya’da Müslüman ahbab ve komşularına kırmızı yumurta, paskalya çöreği ve portakal yollardı. Paskalya’dan üç gün önce evlerde pişirilmiş, üzerine badem, şeker ve bahar dökülmüş, kiliselerde okunmuş

ile el tutuşub âyin-i kefere üzre horûş depse Zeyd'e ne lazım olur? **el-Cevâb:** Tecdîd-i îmân ve nikâh.⁴²

“Soru: Müslüman olan Zeyd kâfirlerin paskalyalarında bahsi geçenlerin toplandıkları yere gidip onlarla beraber sevinç gösterisinde bulunup ve söz konusu kişilerle el tutuşup kâfirlerin âyini üzere horoz tepse Zeyd'e ne lazım olur? **Cevap:** İmanı ve nikâhı tazelemek gerekir.”

9. “Mes ʿele: Zeyd ve Amr mülâ‘abe iderlerken Bekir Zeyd’e, “Ne oynarsın?” dedikde Zeyd dahî ğağaba gelüb, “Horûş deperim.” demiş olsa Zeyd’e tecdîd-i îmân ve nikâh lâzım olur mı? **el-Cevâb:** İhtiyâr-ı küfr idicek olur.”⁴³

“Soru: Zeyd ve Amr şakalaşırken Bekir Zeyd’e, “Ne oynuyorsun?” dediğinde Zeyd sinirlenip, “Horoz tepiyorum.” demiş olsa Zeyd’e imanı ve nikâhı tazelemek gerekir mi? **Cevap:** Küfrü tercih ederek dedi ise gerekir.”

10. “Mes ʿele: Birkaç kimesneler bir meclisde şürb-i hamr iderlerken içlerinden Zeyd kalkub ben kâfir oldum deyü küfr âyini üzere horûş depüb sâirleri gülseler Zeyd’e dâhiklere ne lazım olur? **el-Cevâb:** Hadd-i şürb ve tecdîd-i îmân ve nikâh lâzım olur.”⁴⁴

“Soru: Birkaç kişi bir mecliste şarap içerlerken içlerinden Zeyd ayağa kalkıp “Ben kâfir oldum.” deyip küfür âyini üzere horoz tepince diğerleri gülseler Zeyd’e gülenlere ne lazım olur? **Cevap:** İçki haddi uygulanır ve imanı ve nikâhı tazelemek gerekir.”

11. “Mes ʿele: Müslimînden birkaç kimesneler kefere ile horûş depdiklerinde Zeyd şeyhülislâm hazretlerinden ol kimesnelerin bu vech üzere olan ef‘âllerini istiftâ eyledikde cevâb-ı bâ-şavâblarında tecdîd-i îmân ve nikâh buyurulmağla Zeyd ol fetvâ-yı şer‘iyyeyi ol kimesnelere gösterüb “min ba‘d böyle itmeñ, size tecdîd-i îmân ve nikâh lâzım gelür” didikde ol kimesneler Zeyd’e, “yabana söyle biz ata ve dedelerimizden böyle gördük yine böyle ideriz.” diseler ol kimesnelere şer‘an ne lâzım olur? **el-Cevâb:** Kâtleri meşrû‘dur.”⁴⁵

“Soru: Müslümanlardan birkaç kimse kâfirler ile horoz teptiklerinde Zeyd, şeyhülislâm hazretlerinden ol kimselerin bu şekilde yaptıkları fiilleri hakkında fetva istediğinde verdikleri doğru cevaplarında imanı ve nikâhı tazelemek buyurulmakla Zeyd o hukukî-dinî fetvayı ol kimselere gösterip, “Artık, bundan böyle yapmayın, yaparsanız imanı ve nikâhı tazelemek gerekir.” deyince o kişiler Zeyd’e, “Başkasına söyle, biz ata ve dedelerimizden böyle gördük yine böyle yaparız.” deseler o kişilere dinen ne lazım olur? **Cevap:** Öldürülmeleri meşrudur.”

12. “Mes ʿele: Zeyd ve Amr ve Bekir ve Bişr zimmîler bir kayığa binüb giderlerken kayık devrilüb içlerinden Zeyd ğarķ ve helâk oldıkda Zeyd’in vereşesi Amr’a, “Sen kayıkda ayâğ üzerine kalkub horûş depmekle kayık

buğdaydan da Müslüman olan ahab ve komşularına gönderirlerdi. Kadınların da aralarında benzer âdetleri vardı. Bayram ve paskalyalarda birbirlerine gitmek, tebrik etmek, sene başı gelince Hristiyan ahabları evinde ziyaret etmek, yolda karşılaştıklarını “nice yıllara yetiştirsin” diye kutlamak herkesin uyduğu âdetti.” Bk. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, c. 1, s. 273.

⁴² Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ mea’n-nukûl*, Dâru’t-tibâati’l-âmire, İstanbul 1266, s. 185.

⁴³ Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ*, c. 1, s. 88; *Mecmûa-i fetâvâ*, 37b.

⁴⁴ Sun‘ullah Efendi, *Fetâvâ*, 30b. Fetvada cevabı merak edilen husus, şarap içip horoz tepen ve aynı zamanda “Ben kâfir oldum.” diyen Zeyd değil de ona gülenlerin durumu olmuştur.

⁴⁵ Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ*, c. 1, s. 97; Minkârîzâde Yahyâ Efendi, *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Fetâvâ-yı Atâullah Efendi, Fetâvâ-yı Atâiyye, Atâullah Fetâvâsı)*, London: British Museum, nr. 135, 37a.

devrilüb Zeyd garķ ve helāk oldu, sen sebeb olduñ.” deyü da‘vâ itdiklerinde *Amr inkâr idicek Bekir ve Bişr, Amr’ın üzerine şehâdet eyleseler maķbûle olur mı? el-Cevâb: Olur.*⁴⁶

“**Soru:** Zimmî olan Zeyd, Amr, Bekir ve Bişr bir kayığa binip giderlerken kayık devrilip Zeyd boğulup öldüğünde Zeyd’in mirasçıları Amr’a, “Sen kayıkta ayağa kalkıp horoz teptiğin için kayık devrilip Zeyd boğulup öldü, sen sebep oldun.” diye dava açtıkları zaman Amr inkâr edip Bekir ve Bişr, Amr’ın aleyhinde şahitlik yapsalar şehâdetleri kabul olur mu? **Cevap:** Olur.”

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Horoz tepme ile ilgili fetvalar incelendiğinde, bu fetvaların XVI. yüzyıl ortalarından XVIII. yüzyıl ortalarına kadar olan bir dönemde verildiği görülecektir. XVI. yüzyılda Şeyhülislâm İbn Kemal’in (ö. 940/1534), “*Sûfîlerin yapmış oldukları raks gerçekte kâfirlerin horoz tepmesidir. Bu raks, “Kim bir kavme benzerse o da ondandır.”ın ta kendisidir.*”⁴⁷ ve Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi’nin (ö. 982/1574), “*Ancak şimdiki zamanın sûfîlerinin yaptıkları raks gerçekte kâfirlerin horoz tepmesidir ve bunların yaptığı işler kâfirlere benzemektir.*”⁴⁸ şeklinde verdikleri cevaplarda, sufilerin zikir esnasında yaptıkları raks/dans için gayrimüslimlerin horoz tepmelerine benzetilerek küfür hükmü verildiği görülmektedir.

Gayrimüslimlerin horoz tepmelerinin dinî veya din dışı, başka bir ifadeyle ibadet veya eğlence amacıyla yapıldığı görülmektedir. Bunun, bazen düğünlerde, bazen bayramlarda, bazen kayık sefasında bazen de Paskalya gibi kutsal saydıkları günlerde; çoğunlukla grup hâlinde, ayakta, el ele tutuşarak yapılan bir dans olduğu anlaşılmaktadır. Kurulan meclislerde, dinî bir ritüel ve ayinlerin bir rüknü olduğu anlaşılan horoz tepmeyle beraber içkilerin içildiği, sevinç gösterilerinin olduğu da görülmektedir.

Fetvalarda, horoz tepmenin tamamen kâfirlere ait bir raks/dans olması gerekçesiyle farklı münasebetlerle icra edilen bu dansa Müslümanların da iştirak etmeleri durumunda hükmün nasıl olacağı da sorulmuştur. Zimmîlerin bir tür ibadetleri olan bu dansı yapmaları Müslümanlara rahatsızlık vermediği takdirde engellenmemiş ve onların meşru bir hakkı olarak değerlendirilmiştir. Ancak, Müslüman olduğu halde bu dansın yapıldığı programlara katılarak gayrimüslimlerle beraber neredeyse aynı hareket ve davranışları gösteren kişilerin durumları gündeme getirilmiştir. Şeyhülislâmlar, Müslümanların bu tür faaliyetlere katılmalarını, onların başka bir kavme benzemeye çalışması olarak değerlendirmişler ve zimmîlerin bu programlarına katılıp onlar gibi horoz tepen Müslümanların ağır bir cezaya (ta’zîr-i şedîd) çarptırılmaları ve iman ve nikâhlarını tazelemeleri (tecdîd-i îmân ve nikâh) gerektiği yönünde fikir beyan etmişlerdir. Müslümanların kendi aralarında oynarlarken yaptığı bazı hareketlerin sinirlilik hâlinde horoz tepmesine benzetilmesi bile tehlikeli görülmüş, küfrü tercih ederse bu şekildeki bir benzetme ile kâfir olacağı şeklinde fetva verilmiştir. Hatta bu yönde verilen fetvalara itiraz edip, fetvayı hafife alarak, “*Biz ata ve dedelerimizden böyle gördük, yine böyle yaparız.*” diyerek bu tür programlara katılıp aynı hareket ve davranışlarda bulunmaya devam eden Müslümanlar hakkında ölüm cezası verilmesinin meşru olduğu

⁴⁶ Zekeriyâzâde, *Fetâvâ*, 213b.

⁴⁷ Kemalpaşazâde/İbn Kemal, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Fetâvâ*, (212a-282a), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. 297.55 297.55 1, 260a.

⁴⁸ Ebüssuûd Efendi, Ahmed b. Şeyh Muhyiddin b. Muhammed b. Mustafa, *Fetâvâ-yı Ebüssuûd*, Mürettib: Bozanzâde, İstinsah Tarihi: 996/1587, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 1028, 326b.

ifade edilmiştir. Bir Müslümanın ayağa kalkıp kendisinin kâfir olduğunu söyleyerek horoz tepmesine gülmek de imanı ve nikâhı tazelemeyi gerektiren bir fiil olarak görülmüştür.

Bazı fetvaların peşlerinden fetvalarda ifade edilen görüşleri destekleyici mahiyette şu nakillere yer verilmiştir.⁴⁹

Mecûsîlerin Nevruz Günü'nde Nevruz Bayramı'na çıkıp onlarla beraber kutlamalara iştirak etmek küfürdür. Bezzaziye'den.

Ebû Bekir b. Tarhan (ö. 650/1252) şöyle demiştir: Bir kimse şenliğe çıkarsa bu küfürdür. Çünkü bunda küfrün ilanı vardır. Sanki küfre yardımcı olmuş gibi olur. Şenliğe kıyasla Mecûsîlerin nevrüzüne çıkmak ve bu günde onların yaptığı fiillere iştirak etmek de küfürdür. Bir kimse Nevruz gününe özel daha önce satın almadığı bir şey satın alırsa ve bununla da müşriklerin yaptığı gibi nevrüz gününün ululuğunu kastederse küfürdür. Bir kimsenin o günde daha önceden satın almadığı bir şeyi satın alması, bir Müslümanın yemesi ve faydalanmasını arzu ederek ona bir şeyler hediye etmek için olup bu günü yüceltmek gibi bir düşüncesi de olmazsa –bazı insanların alışkanlık edindiği gibi– o zaman küfür olmaz. Ancak yine de bu tür davranışları bu güne denk getirmemeye çalışmak, onlara benzememek için bu günden önce veya sonra yapmak gerekir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Kim bir kavme benzerse o onlardandır.” Câmiu'l-Fusûleyn'den.

Osmanlı şeyhülislâmlarının fetvalarında bahsi geçen horoz tepmenin, gayrimüslimlerin (özellikle Hıristiyanların) ayinleri esnasında yaptıkları dinî mahiyette bir çeşit müzikli dans türü olduğu anlaşılmaktadır. Fetvaların verildiği dönemlerde bir Müslümanın horoz/horon tepmesi kâfirlere benzemek olarak kabul edilmiş ve bunun neticesinde de hangi maksatla olursa olsun horoz/horon tepen kişiye küfür hükmü verilerek imanını ve nikâhını tazelemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Şeyhülislâmların bunca sert fetvalarına rağmen Osmanlı toplumunda bazı Müslümanlar horoz/horon tepmeye devam etmişlerdir. Bu durum sadece horon/horoz tepme ile de sınırlı kalmamıştır. Mesela; kahve, kahvehane,⁵⁰ şarap, meyhane,⁵¹ tütün,⁵² dinî-din dışı mûsikî,⁵³ paskalya törenlerine

⁴⁹ Nakillerin Arapça orijinalleri için bk. Çatalcalı, *Fetâvâ*, c.1, s. 135; Abdullah Efendi, *Behcet*, s. 185; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ*, s. 161.

⁵⁰ Kahve ve kahvehane ile alakalı fetvalar için bk. Sun'ullah Efendi, *Fetâvâ*, 74b; Zekeriyazâde, *Fetâvâ*, 4a, 39a, 91a, 150b, 165a, 170a, 216a, 217b, 234b, 293a, 310b, 320a, 322a, 353b, 379a, 379b, 380a; Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, 60b; Hocazâde Esad Efendi, *Fetâvâ-yı Esad Efendi*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 157, 1: 71a; Paşmakçızâde, *Fetâvâ*, 58a, 110a; Abdullah Efendi, *Behcet*, s. 562; Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, 283a; Hoca Sadeddin Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2728, 103b-104a.

⁵¹ Meyhane ile alakalı fetvalar ve yasaklanmasına dair fermanlar için bk. Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ*, c. 2, s. 422; Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, Haz. Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 76, 207, 208, 209, 216, 217; Sevgil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, s. 247; Zekeriyazâde, *Fetâvâ*, 4a, 39a, 91a, 150b, 165a, 170a, 216a, 217b, 234b, 293a, 310b, 320a, 322a, 353b, 379a, 379b, 380a.

⁵² Tütün ile alakalı fetvalar için bk. Esad Efendi, *Fetâvâ*, 1: 6b, 62b, 63a, 65a, 68b, 70, 71b, 131b, 160a, 226a; 2: 57b; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ*, c. 1, s. 48, 49; Abdullah Efendi, *Behcet*, s. 91.

⁵³ Mûsikî ile alakalı fetvalar için bk. İbn Kemal, *Fetâvâ*, 263a-263b; Ebüssuûd Efendi, *Fetâvâ*, 329a-329b; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ*, c. 1, s. 131; Minkârîzâde, *Fetâvâ*, 48a; Çeşmîzâde Mehmet Halis Efendi, *Hulâsattü'l-Ecvibe*, Rüşen Matbaası, İstanbul 1325/1907, c. 2, s. 163; Zekeriyazâde, *Fetâvâ*, 86a; İbn Nüceym, *Fetâvâ*, s. 224-225.

katılma,⁵⁴ nevrüz bayramı kutlamaları,⁵⁵ şapka giyme⁵⁶ vb. hususlar, şeyhülislâmların defalarca fetva vermelerine rağmen toplumdan tamamen kaldırılamamış, hatta giderek yaygınlaşmıştır.

Osmanlıda yeni fethedilen bölgelerde gayrimüslimlerle birlikte yaşamaya başlayan Müslümanlar, birlikte yaşadıkları bu grupların dinî veya örfî mahiyette bazı ibadet, âdet ve eğlenceleriyle tanışıp bunlardan fitratlarına veya zevklerine uygun olanlarını benimseyerek tecrübe etmeye başlamışlardır.⁵⁷ Bu durum gayrimüslimler için de söz konusu olmuş, onlardan da Müslümanların ibadet, âdet ve eğlencelerini tanıyarak tecrübe edenler hatta din değiştirip Müslüman olanlar olmuştur.

Bazı Müslümanların, ilk defa karşılaşp benimseyerek veya gayrimüslimlerden etkilenererek veyahut Müslüman olmadan önceki alışkanlıkları gereği yapmış oldukları bu davranışlardan bazıları –hakkında ilk başlarda her ne kadar ulema aleyhte fetva vermiş, idare yasak koymuş olsa da zamanla toplumda yaygınlık kazanıp, bünyesinde barındırdığı İslâm inancına ters düşen unsurlardan zihin bazında soyutlanarak Müslüman-Türk toplumunun âdeti haline gelmişlerdir. Bu durumun en net örneklerinden birisi horoz/horon tepmedir. Yani, Müslümanlardan bazıları gayrimüslimlerin farklı münasebetlerle icra ettikleri bu dansı görüp beğenirler. Komşuluk hukukundan dolayı katıldıkları Hristiyan düğün, şenlik vb. merasimlerinde onlara eşlik etmeye başlarlar. Bir süre sonra bu dansı benimseyip kendileri tepmeye başlarlar. Bu durum, gayrimüslimlerle ilişkisi olan hemen hemen her bölge insanı için geçerli olup, o bölgede yaşayan gayrimüslimlerin Müslüman nüfusuna oranı,⁵⁸ bu dansı yapıp yapmamaları veya Müslümanlardan bu dansa şahit olanların fitrat ve zevklerinin onu icraya uygun olup olmamasına göre de değişkenlik arzedecektir.

⁵⁴ Paskalya ile alakalı fetvalar için bk. Abdullah Efendi, *Behcet*, s. 554; Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ*, c. 1, s. 89; *Mecmûa-i Fetâvâ*, 38a.

⁵⁵ Nevruz ile alakalı fetvalar için bk. Zenbilli Ali b. Ahmed Cemâleddîn Aksarâyî, *el-Muhtârât mine'l-fetâvâ (Seçme Fetvalar)*, trc. M. Ali Sarı, İbrahim Ural, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 41; Çatalcalı, *Fetâvâ*, c. 1, s. 164; Abdullah Efendi, *Behcet*, s. 185; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ*, 161.

⁵⁶ Şapka ile alakalı fetvalar için bk. Esad Efendi, *Fetâvâ*, c. 1, 253b; Yakovalı Hacı Ali el-Murtaza b. Zübeyr, *İlâveli Mecmûa-i Cedîde*, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul 1326-1329, s. 643; Nakîbüleşrâf Muhammed Rıza b. es-Seyyid Ahmed el-Kırîmî er-Rumî, *Fetâvâ-yı Rızâ*, DİB Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 548, 25a.

⁵⁷ Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu? 1453'ten 1927'ye Kadar*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2014, s. 21-23.

⁵⁸ Osmanlı coğrafyasında Müslümanlarla gayrimüslimler aynı topraklarda beraberce yaşıyorlardı. Bölgelere göre bu unsurların birbirlerine nüfus açısından oranı farklılık göstermekteydi. Karadeniz bölgesindeki Müslüman gayrimüslim oranını belirten şu bilgileri kayda değer buluyoruz. Ali Cevad (ö. 1332/1916), *Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati* isimli eserinde; Trabzon Vilayetinin etrafında; Karadeniz, Rusya, Erzurum Vilayeti, Sivas Vilayeti ve Kastamonu Vilayeti olduğunu ve uzunluğu 434 km genişliği 84 km olan bir alanı kapsadığını söyler. Toplamda 31.300 km²lik bir alanı kaplayan Trabzon Vilayetinin toplam nüfusunun 1.477.700 olup bunun 636.700'ünün Müslüman, 193.000'inin Rum, 441.000'inin Ermeni geri kalanının ise diğer milletlerden olduğunu belirtir. Trabzon merkezinde ise 42.362 kişinin yaşadığını, bunların yarısının Müslümanlardan kalan yarısının ise diğer milletlerden oluştuğunu ifade eder. Bk. Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313/1895-1896, c. 2, s. 516, 522. Bu bilgilere göre, bugün yaklaşık olarak Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi diye adlandırılan kısmı kapsayan bu alanda XIX. yüzyıl sonlarında yaşayanların yarıya yakınının gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir.

Bugün ülkemizde “horon tepmek” olarak isimlendirilen dans türünün, Osmanlı zamanındaki dinî amaç ve anlamını yitirerek tamamen örfî ve folklorik amaç ve anlamlarla icra edilen bir türüne dönüşmüş olduğu aşikârdır.

KAYNAKÇA

- Abdullah Efendi, Yenişehirli. *Behcetü'l-fetâvâ mea'n-nukûl*. İstanbul: Dâru't-tibâati'l-âmire, 1266/1850.
- Abdulaziz Bey. *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirat ve Muamelat-ı Kavmiye-i Osmaniye*. Yayına Hazırlayanlar: Kazım Arısan, Duygu Ansan Günay. 2 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Abdürrahim Efendi, Menteshâde. *Fetâvâ-yı Abdürrahîm*. 2 Cilt. İstanbul: Dâru't-tibâati'l-ma' müreti's-sultâniyye, 1243/1827.
- Altınay, Ahmet Refik. *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*. Haz. Abdullah Uysal. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Atasagun, Galip. “Hıristiyanlığın Tanıtımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2000): 181-199.
- Aydın, Mahmut. “Hıristiyanlık”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ed. Şinasi Gündüz. 77-102. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Başoğlu, Tuncay. “Ta'zîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 198-202. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-u İslamiyye ve Istulâh-ı Fikhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970.
- Cevâd, Ali. *Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı*. 4 Cilt. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1313/1895-1896.
- Ceyhan, Semih. “Sema”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 455-457. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Cilacı, Osman. “Havârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 513-516. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Çatalca, Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi bâ tertîb-i Kefevî*. Mürettib: Salih b. Ahmed el-Kefevî. 2 Cilt. 2. Baskı. İstanbul: Tabhâne-i âmire 1258/1843.
- Çeşmizâde Mehmet Halis Efendi. *Hulâsatü'l-Ecvibe*. 2 Cilt. İstanbul: Rüşen Matbaası, 1325/1907.
- Demir, Necati. “Trabzon ve Yöresinde Horan”. Erişim: 23 11 2018. <http://www.necatidemir.net>.
- Ebüssuûd Efendi, Ahmed b. Şeyh Muhyiddin b. Muhammed b. Mustafa. *Fetâvâ-yı Ebüssuûd*. Mürettib: Bozanzâde, İstinsah Tarihi: 996/1587. Şehid Ali Paşa, 1028: 1a-360b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Etik, Arif. *Farsça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, ty.
- Fayda, Mustafa. “Zimmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 428-434. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Fezullah Efendi, Seyyid. *Fetâvâ-yı feyziyye mea'n-nukûl*. Mürettib: Mehmed Recâî. İstanbul: Dâru't-tibâati'l- Âmire, 1266/1850.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâü ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Daru İbni Hazm, 2005.
- Görgün, Tahsin. “Tecdid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 234-239. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Fetâvâ*. Şehid Ali Paşa, 2728: 1a-114a. Süleymaniye Kütüphanesi.

- Hocazâde, Esad Efendi. *Fetâvâ-yı Esad Efendi*. 2 Cilt. 157: 1a-273a; 1a-98a. İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-meârif, 1981.
- Katar, Mehmet. "Paskalya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 181–182. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Kemalpaşazâde (İbn Kemal), Şemseddin Ahmed b. Süleyman. *Fetâvâ*. 297.55 297.55 1: 212a–282a. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.
- Kenanoğlu, M. Macit. "Zimmî (Osmanlılar'da)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 438–440. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-velâyâtu'd-dîniyye*. Kuveyt: Mektebetü Dâru İbni Kuteybe, 1989.
- Mecmûa-i fetâvâ*. 297.55FET: 1a-76a. İBB Atatürk Kütüphanesi.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. 5 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-hanefiyye, 1953.
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*. 20 Cilt. İstanbul: Sabah Gazetesi Yayınları, 1992.
- Minkârîzâde, Yahyâ Efendi. *Fetâvâ-yı Minkârîzâde (Fetâvâ-yı Atâullah Efendi, Fetâvâ-yı Atâiyye, Atâullah Fetâvâsı)*. 135: 1a-379a. London: British Museum.
- Mütercim Asım Efendi. "Rkş". *el-Okyanûsu'l-basît fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît*. Nşr. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. 3: 2913-2914. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 1, 2013.
- Nakîbüleşrâf Muhammed Rıza b. es-Seyyid Ahmed el-Kırîmî er-Rumî. *Fetâvâ-yı Rızâ*. 548: 2a-140b. DİB Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Paşmakçızâde, es-Seyyid Ali Efendi. *Mecmûatü'l-fetâvâ*. 582: 2a-141b. DİB Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Saatçi, Yonca. *Hemşin Horonlarında Atma Türküleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2008.
- Sami, Şemseddin. "Müte'ehhil". *Kamus-i Türkî*. Dersaadet (İstanbul): İkdâm Matbaası, 1318/1901.
- Sarıçioğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004.
- Sevengil, Refik Ahmet. *İstanbul Nasıl Eğleniyordu? 1453'ten 1927'ye Kadar*. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2014.
- Sun'ullah Efendi. *Fetâvâ-yı Sun'ullah Efendi*. Müstensih: Ali b. Zeynelâbidîn. İstinsah Tarihi: 1157/1744. 549: 2a-121a. DİB Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Türk Dil Kurumu. *Tarama Sözlüğü*. 8 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/1, 1995.
- Üneys (Medkur), İbrahim, v.dğr. "Rkş". *el-Mu'cemü'l-vasîf*. Mektebetü'ş-şurûku'd-düveliyye, Kahire, 2004.
- Yakovalı Hacı Ali el-Murtaza b. Zübeyr. *İlâveli Mecmûa-i Cedîde*. İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı Matbaası, 1326-1329.
- Yaman, Ahmet. "Zimmî (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 434–438. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Zekeriyyazâde, Yahyâ Efendi. *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*. 2056: 1a-400a. Nuruosmaniye Kütüphanesi.

Zenbilli, Ali b. Ahmed Cemâleddîn Aksarâyî. *el-Muhtârât mine'l-fetâvâ (Seçme Fetvalar)*. Trc. M. Ali Sarı, İbrahim Ural. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1996.